

УДК 001(092) Крчек

**ПРОФЕСОР ФРАНЦІШЕК КРЧЕК:
ЖИТТЄПИС ТА НАУКОВИЙ ДОРОБОК
(1869–1916)**

Іраїда ГАЛЕНКО

Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 79000
Кафедра загального мовознавства

У статті розглянута багата і різноманітна творча спадщина Францішка Крчека – лінгвіста і літературознавця, етнологі і перекладача, журналіста і бібліографа, активного учасника наукового життя Львова кінця XIX–початку XX ст. Його творчий доробок, що охоплює широке коло питань з полоністики, богемістики, югославістики і свідчить про непересічний талант, енциклопедичні знання і титанічну працю автора, виявився, на жаль, забутим.

Ключові слова: Ф.Крчек, біографія, слов'янська філологія, польсько-чеські культурні стосунки, історія славістики.

Доктор філософії Францішек Крчек залишив чималий творчий спадок – понад 200 публікацій. Його монографії, статті, численні рецензії та нотатки, бібліографічні огляди, переклади з чеської та інших мов, охоплюють різні аспекти духовного життя слов'ян, особливо поляків і чехів, від праслов'янської доби до десятих років XX ст. Наприкінці XIX–на початку XX ст. в наукових колах Львова, Кракова, Лейпцига і Берліна Ф.Крчека знали і цінували як талановитого ученого, літературознавця і лінгвіста, етнографа, бібліографа, перекладача, дослідника різних проблем польської і чеської культури, а також як здібного журналіста й організатора науки. Разом із професором А.Каліною він був засновником народознавчого товариства “Lud” (1895), активним членом багатьох інших товариств, входив до складу редакційних колегій ряду впливових львівських журналів, постійно друкувався у різних часописах Львова, Кракова, Праги, Берліна. Друзі і колеги вважали Ф.Крчека генієм, одним із найосвіченіших людей тогочасної Польщі, а львівські філологи після раптової смерті професора А.Каліни у 1905 р. вбачали у ньому найвідповіднішого кандидата на посаду керівника кафедри слов'янської філології Львівського університету. Але обставини склалися так, що творчість цього талановитого ученого майже не висвітлена в науковій літературі. У “Хроніці Львівського університету” В.Хана¹, у польських словниках² та у довіднику “Чехи в Галичині”³ дана лише загальна характеристика творчого доробку дос-

¹ Nhan W. Kronika Uniwersytetu Lwowskiego. T.2. 1898/1899–1909/1910. Lwów, 1912. S.610–611. Бібліографія. S.612–618.

² Pustrowana Encyklopedia Tracki, Everta, Michalskiego. T.2. Warszawa, 1928. S.1121.

³ Чехи в Галичині. Біографічний довідник. Львів, 1998. С.54.

лідника та бібліографія більшості його праць. Нині ім'я Ф.Крчека та його багатий творчий спадок невинувато забути. Є всі підстави відродити це ім'я й ознайомити сучасних науковців із спадщиною талановитого вченого, узагальнивши його творчий доробок у контексті розвитку славістики.

Ф.Крчек народився 8 жовтня 1869 р. у Львові в незаможній сім'ї музики (батько – чех, мати – полька), помер 11 березня 1916 р. в Новгороді, куди під час Першої світової війни був вивезений російським окупаційним режимом. З юнацьких років Францішек виявив непересічні здібності, жадобу знань, велику любов до книжок і нечувану працездатність. Ще в гімназії, яку він закінчив з відзнакою, юнак прочитав усього Гомера, Софокла і Тацита. Згодом, навчаючись в університетах Львова, Праги, Лейпцига і Берліна, слухаючи лекції відомих учених, більшість із яких мала світове визнання, Ф.Крчек одержав широку гуманітарну освіту, зокрема, в ділянках класичної, слов'янської, індійської, литовської філології та порівняльно-історичного мовознавства.

У 1887 р. Ф.Крчек записався на відділ права Львівського університету, однак дуже швидко, виявивши інтерес до філології, перейшов на філософський відділ. Тут під керівництвом професорів Л.Цвіклінського, А.Каліни, Б.Кручковського, Р.Пілята вивчав класичну, польську і слов'янську філологію та санскрит. Одночасно він брав активну участь у львівських громадських організаціях. Під час університетських студій значний вплив на Ф.Крчека мали професори Р.Пілят і А.Каліна. Р.Пілят заохочував його до вивчення проблем порівняльного індоевропейського та слов'янського літературознавства, яке тоді щойно зароджувалося, а також настійно рекомендував зайнятися бібліографічним описом статей, опублікованих у польських часописах кінця XIX ст. А.Каліна скеровував Ф.Крчека на дослідження давніх рукописів і проблем народознавства. Саме ці напрями стали визначальними в творчій діяльності молодого дослідника, яка розпочалася ще у студентські роки. Першими науковими спробами його були літературознавчі розвідки, опубліковані у 1888–1889 рр.⁴

Навчаючись в університеті, Ф.Крчек друкував статті про польську літературу та фольклор⁵, про польське літературне товариство⁶, робив огляди історичних і літературних публікацій, вміщених у польських, німецьких, чеських і українських часописах⁷ тощо. У 1892 р. він успішно закінчив університет, а 5 червня 1893 р. одержав ступінь доктора філософії за ґрунтовне текстологічне дослідження “Modlitewnik Nawojski”, яке через рік побачило світ у престижному виданні Польської академії знань у Кракові⁸.

Будучи людиною енергійною і цілеспрямованою, до того ж амбітною і безмежно закоханою в науку, Ф.Крчек виношував широкі творчі плани: “закласти новітні основи мовознавства”, написавши вагому мовознавчу працю в галузі індоевропейістики, потім – порівняльну граматику слов'янських мов, науково-популярну книгу з слов'янських літератур та “створити бібліографію польських часописів”. Усе це вимагало суттєвого роз-

© Галенко І., 2002

⁴ *Krček F.* Najwcześniejsze sądy współczesne o Panu Tadeuszu // Pamiętnik Towarzystwa literackiego im. A. Mickiewicza. T.2. Lwów, 1888. S.175–186; Czasopismo Moravia o prelekcjach paryskich Mickiewicza // Ibid. T.3. 1889. S.196–199.

⁵ *Krček F.* Najwcześniejsze kolędy polskie // Gazeta narodowa. Lwów, 1892. №309. S.2.

⁶ *Krček F.* Polnische literatur Gesellschaft. Lipsk, 1890.

⁷ *Krček F.* Przegląd artykułów historycznych i literackich umieszczonych w czasopismach codziennych i tygodnikach. Pisma czeskie i ruskie // Kwartalnik historyczny. 1890. T.4. S.603–605, 824–827.

⁸ *Krček F.* Modlitewnik Nawojski. Studium językowe // Rozprawy Wydziału filologicznego Akademii Umiejętności w Krakowie 1894. T.23. S.187–264.

ширення його наукового світогляду й оволодіння багатьма живими та мертвими мовами. З метою збагачення знань Ф.Крчек тричі виїздив за кордон. Влітку 1893 р. у Празькому університеті він слухав лекції Я.Зубатого і Я.Гебауера з проблем індоєвропейського мовознавства, індійської та слов'янської філології; у другому півріччі 1894/1895 навчального року, отримавши матеріальну підтримку від міністерства, Ф.Крчек прибув у Лейпцігський університет, де під керівництвом професорів К.Бругмана, Е.Віндіша, А.Льоскіна та інших студіював іранську, германську і слов'янську філологію та порівняльне індоєвропейське мовознавство, а в 1895/1896 навч. році в Берлінському університеті у професорів Й.Шмідта, Г.Штайнталя і К.Гельднера поглиблював свої знання з санскриту та порівняльного мовознавства і вивчав литовську філологію. Повернувшись у 1896 р. до Львова, Ф.Крчек працював помічником учителя 2-ї гімназії, а посаду учителя одержав лише у 1901 р. Професорський титул йому було присвоєно 18 січня 1905 р. після затвердження у спілці учителів, а восьмий професорський ранг одержав 1 жовтня 1909 р. Наведені дані свідчать про те, що Ф.Крчек не дбав про кар'єру, присвятивши себе повністю науці. Один із його гімназійних товаришів згадував, що той днями і ночам сидів “над стосами книг у бібліотеках і в своїй кімнатці, не марнуючи жодної хвилини, збирав матеріали для великої праці”⁹. Він активно друкувався у місцевих, краківських, празьких та берлінських журналах, включаючи академічні видання, енциклопедичні словники і журнали “Archiv für slavische Philologie”. Врешті, організм Ф.Крчека не витримав такого навантаження – він тяжко захворів. Після понад дворічної перерви у заняттях, викликаній лікуванням, був поновлений звичний режим праці, але тепер “лікувався уже з книжкою на колінах і пером у руках”. Отже, можна стверджувати, що наукова праця була для Крчека способом його життя і діяльності, давала йому духовні сили і приносила задоволення.

1905 р. Ф.Крчек очолив кафедру слов'янської філології Львівського університету, з'явилася реальна можливість реалізувати свої великі наукові задуми. За твердженням Тадеуша Піні, раніше для габлітації він обрав санскрит з наступним розширенням *venia legendi* на слов'янські мови, але “по смерті Пілята і Каліни він перекидається з санскриту на слов'янські мови, за три місяці написав книгу “Grupy dźwiękowe polskie *tart* і *cir(z)ć*, jako odpowiedniki starobułgarskiej *trьt*, oraz ich doniosłość dla odbudowy wokalizmu prasłowiańskiego i praindoeuropejskiego” (Lwów, 1907), виявив свою надзвичайну ерудицію, виклав свій погляд на ці групи, погляд оригінальний”¹⁰. Це дослідження Крчек 7 квітня 1907 р. представив до захисту. У червні 1908 р. він прочитав габлітаційну лекцію на тему “Teoґya Peiskiera o niewoli prasłowiańskiej w swietle krytyki” і був допущений до офіційного захисту дисертації. Це велике лінгвістичне дослідження в порівняльно-історичному плані з критичним ставленням до відомої тоді теорії сонантів. У вступній частині опублікованої монографії учений скерував увагу читача на те, що ця праця – лише початок вивчення автором складної проблеми індоєвропейських сонантів. Тим часом для глибокого обґрунтування своєї концепції йому бракувало “матеріалу з інших індоєвропейських мов, який би був зібраний і опрацьований філологічним способом”, а також часу для докладного ознайомлення з новітніми працями про індоєвропейські сонанти та апофонію: “Довший час не міг за-

⁹ Tadeusz Pini. Frantiszek Krczek. Wspomnienie pośmiertne. Lwów, 1916. Odbitka z “Kurjera Lwowskiego”. S.9.

¹⁰ Ibid.

йматися жодною науковою роботою”¹¹. Водночас він зауважив, що свідомо відклав на певний час опрацювання частини ґрунтовних праць про апофонію (Мікколи, Хірта), щоб вони не могли вплинути на хід його думок.

Відомий учений, професор Краківського університету Ян Розвадовський написав дуже негативний відгук на габілітаційну працю Ф.Крчека, який був виголошений під час захисту. Можливо, на тон цієї рецензії вплинуло те, що один із учнів Я.Розвадовського і Я.Лося – Казимір Нітш – теж вирішив очолити кафедру славістики у Львівському університеті, а ймовірно, позначилися попередні суперечки між Ф.Крчком і краківськими філологами, зокрема зі славістом Станіславом Третяком. Відомо, що під час захисту дисертації Ф.Крчек був дуже збуджений, нервував, часом поводив себе не зовсім коректно. Вчена рада професорів прийняла рішення, яке 21 вересня 1908 р. було затверджене постановою Міністерства освіти за №137117, про надання доктору Ф.Крчку звання приват-доцента слов'янської філології. У зимовому півріччі 1908/1909 навчального року він почав працювати на кафедрі слов'янської філології Львівського університету, викладаючи порівняльну граматику польської мови. У ті часи лекції приват-доцента були факультативними, тому, зрозуміло, таке становище мало задовольняло Ф.Крчека, а невизнання його габілітаційної лінгвістичної праці відбило бажання продовжувати дослідження проблем з порівняльно-історичного індоєвропейського мовознавства. Так були поховані грандіозні плани у галузі індоєвропейської славістики й енциклопедичні знання. Талант цієї неординарної “напівлегендарної” людини залишився, за влучним висловом Т.Піні, “незатребуваним”. Пропрацювавши три роки в університеті, він звільнився, продовжував писати і друкувати численні статті, огляди, переклади, рецензії, головню з питань літератури та етнографії, а складання бібліографії польських часописів стало єдиною його метою. Хотів бути корисним науці, культурі.

Майбутній дослідник творчої спадщини Ф.Крчека ще має зібрати й описати велику кількість статей, рецензій, заміток, вміщених у різних львівських газетах: “Czasopismo Akademickie”, “Gazeta Lwowska”, “Gazeta Narodowa”, “Echo”, “Polonia”, “Szkola”, “Tydzień” та ін. Треба також відзначити, що Ф.Крчек брав активну участь у науковому житті, входив до складу адміністрації, правління і редакційних колегій різних товариств та їх видавництв. Зі студентських років він входив до складу керівництва “Towarzystwa literackiego im. A.Mickewicza”, головував у відділі “Czytelni akademickiej”, засідав у “Bratniej pomocy słuchaczem Lwowskiego Uniwersytetu”, у 1890–1891 рр. входив до складу редколегії “Kwartalnika historycznego”, був редактором “Przyjaciela młodzieży”, заступником редактора “Muzeum”, секретарем “Towarzystwa filologicznego”, з 1898 р. – членом “Мовної комісії” Академії знань у Кракові, належав до співзасновників народознавчого товариства “Lud”, працював там бібліотекарем (1897–1898), членом редакційного комітету (1898–1900), а також членом правління товариства (1900–1904) і т.ін. За спостереженнями професора Львівського університету, історика і колеги Ф.Крчека В.Хана, всюди, де працювала ця надзвичайно енергійна, високоосвічена і дуже відповідальна людина, вона несла з собою “рух, життя, незвичну обов'язковість і працьовитість”¹².

Таким чином, творча діяльність Ф.Крчека була дуже інтенсивною, а його спадщина виявилася широкою і досить різнобічною, навіть строкатою як за змістом, так і

¹¹ Krček F. Grupy dźwiękowe polskie tart i cir(z)ć, jako odpowiedniki starobułgarskiej trьt, oraz ich doniosłość dla odbudowy wokalizmu prasłowiańskiego i praindoeuropejskiego. Lwów, 1907. S.V–VI.

¹² Hahn W. Dr. Franciszek Krček. Wspomnienie pośmiertne // Pamiętnik literacki. Lwów, 1916. S.372.

за формою і обсягом (з одного боку – фахово написані наукові праці, великі огляди літератури, фундаментальні бібліографічні довідники, з другого – безліч коротеньких інформаційних заміток). Це можна пояснити стилем його роботи: постійно читаючи силу-силенну друкованих і рукописних текстів і знаходячи там факти, цікаві для науки і практики, Ф.Крчек їх занотовував: одні з метою подальшого самостійного наукового дослідження, інші оперативно опубліковував у газетах і журналах як інформаційний матеріал для творчих осіб. Відомий славіст, професор О.Брюкнер тематичну широту публікацій пояснював тим, що Ф.Крчекові неприйнятною була наукова одноманітність. О.Брюкнер вбачав у цьому прояв постійного пошуку творчої особистості.

У творчому доробку дослідника ціла низка тем: польська культура, польсько-чеські культурні стосунки, словенська народна творчість й українська народна культура Галичини, індоевропейські мандрівні сюжети та праслов'янська епоха. Ці теми висвітлювалися з застосуванням описового, порівняльного й порівняльно-історичного методів у лінгвістичному, літературознавчому, етнографічному, соціально-історичному, бібліографічному та суто інформаційному аспектах.

Мовознавчі публікації Ф.Крчека стосуються переважно історії польської писемності (побіжно сучасної) та генези окремих ланок звукової і лексичної систем польської мови на слов'янському та індоевропейському порівняльному тлі. Дослідник зробив ґрунтовний текстологічний аналіз низки давніх польських пам'яток, частину самостійно відшуканих пам'яток опублікував.

Свій лінгвістичний доробок Ф.Крчек розпочав із вже згадуваної пам'ятки “Modlitewnik Nawojski”. Це велике монографічне дослідження, виконане з урахуванням рекомендацій професорів А.Каліни та Р.Пілята. За задумом автора, праця мала складатися з трьох частин: перша присвячувалася загальній характеристиці пам'ятки і з'ясуванню джерел тексту, друга – графіці й орфографії, третя – суто мовознавчим проблемам, але з огляду на відсутність узагальнюючих ґрунтовних праць з історії польського правопису та словотвору довелося відтермінувати повне виконання задуму. “Modlitewnik Nawojski” – недатована середньовічна польська пам'ятка, яка вже привертала увагу дослідників. Ф.Крчекові вдалося відшукати німецький текст, за змістом близький до польського. На основі текстологічного аналізу дослідник довів, що німецький варіант старший за польський. Докладно проаналізувавши зміст слів, словосполучень, молитов у польському, німецькому і чеському текстах та деяких близьких за змістом елементів у латинських молитвах, а також скрупульозно порівнявши виділені слова і словосполучення, Ф.Крчек виявив значний чеський вплив на польський молитовник, зробив список чехізмів і встановив спільні риси у польській та німецькій, польській та латинській редакціях молитов. Крім того, він описав неясні у текстах місця, частину з яких намагався відтворити, вказав на помилки переписувачів, заперечив пануючу думку про комплікативний характер польської пам'ятки. Він доводив, що вона є “перекладом молитовника німецького чеської редакції, яка походить найраніше з 1415 р.”¹³

Навички, набуті при вивченні давніх текстів, Ф.Крчек використовував при дослідженні виявлених ним давніх рукописів. Одна з таких пам'яток, що зберігалася у фондах львівської бібліотеки ім. Оссолінських, “Марія – панна шляхетна”¹⁴. Для встановлення часу написання тексту Ф.Крчек провів багатосторонній філологічний аналіз його та співставив з іншими подібними піснями. При цьому він слушно вказав на недопустимість вихоплювати окремі місця з цілого твору. Врахувавши особливос-

¹³ Krček F. Modlitewnik Nawojski. S.258.

¹⁴ Krček F. Tekst pełny pieśni “Maryja, panna slachetna” // Odbitka z “Pamiętnika literackiego”. Lwów, 1906.

ті письма, мови, стилю, римування рядків пісні, а також норми костельної писемності, способи їх подання (наприклад, характер вимови деяких звуків за їх призначенням у середньовічних пам'ятках) у певний час і на певній території Польщі, врахувавши також діалектні форми та особливості іноземного впливу, дослідник довів, що “безпосереднім зразком польського тексту ... був чеський”, а сама “польська пісня “Maryja, panna szlachetna” походить з XV ст.”, і є підстави віднести цю пісню до групи посередньої між найдавнішими і молодшими піснями *maryjańskimi*¹⁵).

Під таким кутом зору Ф.Крчек опрацював відшукані ним тексти релігійних і моралізаторських діалогів, один з яких мав назву “Jasełka”, що зумовило назву даної розвідки¹⁶. У кінці її дослідник опублікував текст “Dialogus de Notivitate domini”, який супроводив коментарем, пагінацією, комами і дужками.

Ф.Крчек уважно стежив за новими публікаціями з питань славістики та індоєвропейстики, на деякі писав рецензії та огляди, які засвідчували його високу ерудицію та живий інтерес до історії індоєвропейських мов. Так, у розгорнутій рецензії на двотомну “Grammatik der oskisch-umbrischen Dialekte” (Т.1, 1892; Т.2, 1897) Роберта Планти він проявив глибокі знання з історії не тільки класичних, а й з осксько-умбрських мертвих мов (умбрські пам'ятки сягають 1444 р., а оскські – 1792 р., текстів збереглося мало, що дуже утруднювало їх дослідження). Ф.Крчек надзвичайно високо оцінив працю Р.Планти, відзначив її як видатне досягнення тогочасної науки у сфері дослідження історії однієї з підгруп італійської групи індоєвропейської гілки мов. Разом із тим, він висловив кілька зауважень з приводу прочитання окремих написів, зробив закид стосовно того, що автор, спираючись на теорію Асколі, не розв'язав складної проблеми індоєвропейських придихових звуків і висловив суб'єктивну точку зору на роль сонантів у системах вокалізмів давніх мов. Р.Планта, дотримуючись теорії молодогограматиків, писав, що в системах вокалізмів оскського та умбрського діалектів голосні *i*, *u* – плавні та носові – можуть функціонувати то як голосні, то як приголосні звуки. Ф.Крчек рішуче виступив проти цієї теорії сонантів, зазначивши, що “в мовознавстві не бачить приводу для прийняття цієї уявної множини” і “що нині навіть поважні учені вагаються прийняти цю концепцію в усіх її проявах”, зокрема стосовно *ð* (зредукований голосний) та *o*, “бо це, на його думку, приведе дослідників до повного викреслення (*wykreślenia*) другої форми”¹⁷, тобто *o*. Крім того, рецензія багата на порівняння мовних явищ з різних мов світу та паралелі. Ця риса ще повніше використовувалася в статтях-оглядах.

Цікавий, інформативно ємкий і чималий за обсягом огляд “Filologia klasyczna w czasopiśmie “Indogermanische Forschungen”¹⁸. Зазначений журнал був заснований лейпцізькими молодогограматиками у 1891 р. і став їх авторитетним органом. Ф.Крчек зробив огляд мовознавчих розвідок у десяти томах цього часопису. В огляді два розділи: 1) грецька мова та її діалекти, 2) латинська мова та італійські наріччя. Перший розділ (с.2–21) містить змістовний аналіз 45 статей, які охоплюють майже всі ділянки науки про мову: звукову систему включно з наголосом, письмо, словотвір, словозміну, етимологію, топоніміку. Особливо уважно розглянуто подовження звуків, своєрї-

¹⁵ *Krček F.* Tekst pełny pieśni “Maryja, panna szlachetna”.

¹⁶ *Krček Fr.* Jasełka królewskie z roku 1661. Odbitka z “Przeglądu Powszechnego”. Kraków, 1990.

¹⁷ *Krček Franciszek.* Recenzja: Planta R. Grammatik der oskisch-umbrischen Dialekte. T.1. 1892, T.2. 1987. Strassburg // Eos. IV. Lwów. 1897. S.178–184.

¹⁸ *Krček Fr.* Filologia klasyczna w czasopiśmie “Indogermanische Forschungen” T.I–X. Osobne odbicie z “Eos”. VII. Lwów. 1901. 36 s.

дність кіпрського письма і нововідкриті написи. До більшості статей Ф.Крчек дав коментар, своє розуміння висвітленої у статті проблеми, співставлення з слов'янським мовним матеріалом, вказівки на важливість висвітленого окремого питання для психології мови.

Дослідників міжмовних зв'язків може зацікавити розвідка про гірський народ саконів, у мові яких збереглися риси низки мов, найбільше старогрецьких, найменше – албанських та слов'янських. Це дослідження проведено на основі аналізу географічних назв. Другий розділ (с.21–36), написаний на основі тридцяти п'яти статей відомих учених (Бернекера, Бругмана, Розвадовського, Хірта та ін.), має таку ж структуру, як і перший, але увага зосереджена, в основному, на працях К.Бругмана і Г.Остгофа з синтаксису та словотвору. Рецензент оцінив як взірцеву методику синтаксичного аналізу, запропоновану К.Бругманом, рекомендував її для використання у ділянці синтаксису, тим більше, що там відповідна методика тільки зароджується, “ще дуже примітивно сприймається”¹⁹. У статтях Г.Остгофа з словотвору підкреслено широке порівняльне підґрунтя, вичерпне знання писемності у межах досліджуваного предмета, обґрунтовані й “проникливі” судження, хоч іноді споріднені явища надмір сміливо розділені. Крчек розглядає ці випадки, викладає свої роздуми щодо тих явищ, які викликали його застереження.

Будучи людиною надзвичайно обдарованою, Ф.Крчек логічно, легко, невимушено викладав свої думки, не обминаючи увагою стилю рецензованих статей. Відносно словесного викладу у праці грецького дослідник Гацідакіса він зауважував: “ясно і змістовно”. І поруч досить гостро критикував автора Тумбу “за невміння чи небажання робити висновки”²⁰ і т.п.

Отже, рецензії та огляди мовознавчої літератури Ф.Крчека – це праці зрілого науковця-компаративіста, який мав свою думку, міг оцінити дослідження навіть відомих учених, бо сам був дослідником.

Великою за обсягом (понад двісті сторінок) та вагомою з огляду на проблематику була дисертація Ф.Крчека на здобуття професорського звання²¹. В ній польські звукові сполучення *tart* і *cir(z)ć* розглянуті на слов'янському і частково індоєвропейському мовному тлі з метою визначення їх важливої ролі у відтворенні праслов'янського і праіндоєвропейського вокалізму. Є підстави вибір теми вважати не випадковим: учений роками готувався до написання великого дослідження з питань індоєвропеїстики. Проблеми ж індоєвропейського вокалізму, характеру чергування *e* та *o* і ролі сонантів у звуковій системі праіндоєвропейської мови тривалий час були предметом дискусій. Для з'ясування первісної системи голосних у спільноіндоєвропейській мові вирішальне значення мала відома розвідка Фердинанда де Сосюра. Ряд визначних учених (Бругман, Остгоф, Фортунатов, Хірт та ін.), які досліджували функціонування сонантів, виявили, що вони за відсутності наголосу могли ставати складотворчими. Склади з сонантами *r*, *l* мали регіональні відмінності у їх відображенні, зокрема щодо сполучальності з *e* та *o*, тому дослідження фонетичних систем окремих індоєвропейських мов сприяло вивченню цієї складної проблеми. Ф.Крчек вирішив підійти до проблеми реконструкції індоєвропейського вокалізму, відштовхуючись від польського мовного матеріалу (слів і коренів із звуком *r*) і застосовуючи порівняльно-істо-

¹⁹ *Krček Fr.* Filologia klasyczna w czasopiśmie “Indogermanische Forschungen” T.S.29.

²⁰ *Ibid.* S.18.

²¹ *Krček Fr.-k.* Grupy dźwiękowe polskie *tart* i *cir(z)ć*, jako odpowiedniki starobułgarskiej *trbt*, oraz ich doniosłość dla odbudowy wokalizmu prasłowiańskiego i praindoeuropejskiego. Lwów, 1907.

ричний метод. Запропоновану працю він визначав як першу частину великого дослідження, в якому висвітлені міжслов'янські та індоєвропейські стосунки. Предметом студіювання обрано праслов'янські звукові групи з голосним із ряду *e* на найнижчому рівні послаблення (редукції). Ця звукова група умовно позначена як *tǫrt*, де *t* – твердий приголосний, а *ǫ* – зредукований голосний *e*. Автор намагався на великій кількості прикладів довести, що наведені польські слова та їхні моделі (*tart* і *cir(z)ć*) – це відповідники того самого *tǫrt* і належать до “szeregu samogłoskowego idr *e*”²². Розглянуті також польські відповідники до старослов'янської моделі *trьrt* та ін.

Монографія складається зі вступу (III–VII), двох частин та великого списку літератури, на яку у книзі є посилання: це різноманітні джерела (звіти, матеріали комісій, товариств, словники, наукові монографії та статті), написані на різних мовах, у тому числі на санскриті, перській, литовській, німецькій, словенській та інших україністика представлена матеріалами НТШ ім. Шевченка, працями І.Верхратського та О.Огоновського.

У першій частині книги (с.1–198) в алфавітному порядку докладно описано 90 польських слів, віднесених до звукової групи *tǫrt*. За словником Ф.Міклошича подані їх праформи, наведені відповідники з цим коренем у лехітській групі, далі – у слов'янських та інших індоєвропейських мовах, розглянуті думки різних авторів з приводу кожного з цих слів або коренів тощо. Так, опис слова *barczec* охоплює десять сторінок з огляду на його значення, форму, етимологію, сферу вживання, наявність діалектних варіантів, відповідників у різних мовах, пояснень з боку інших дослідників (Зубатого, Лескіна, Бругмана), їх критичної оцінки і подання власного варіанту проформи. Дослідник відтворив, хто, де і коли вперше описав значення даного слова, як воно відображене в етимологічних, історичних, діалектних і словниках сучасної мови, навів його варіанти у польській художній літературі та діалектах, простежив розвиток значення цього слова на польському ґрунті (при цьому він дискутував з різними авторами щодо його походження), виявив відповідники у слов'янських мовах (лужицькій, чеській, словацькій, сербській, болгарській, російській та інших, у гуцульській говірці), звернувся до позаслов'янських паралелей, передовсім литовських, розглянув балто-слов'янські основи, встановлені при порівнянні, і для польської мови вивів проформу **bark-*, а для праслов'янської – **bǫrk-*. Спираючись на досягнення порівняльно-історичного мовознавства, Ф.Крчек врахував двозначність балто-слов'янського приголосного *b*, який міг звучати у корені *berk-* як *bherk-*, а також на дію звукових законів (аналогії, схрещення, запозичення та ін.) і появу так званого вставного *n* у слов'янських мовах. Усі слова з носовим *e* у даному корені (польське *brzęk*, сюди ж *brzęcz-*) Ф.Крчек відніс до новотворів, що виникли внаслідок схрещення близьких за значенням слів, а слова, які зберегли носовий приголосний – до запозичень, як *brzmieć*. Таким чином дослідник відшукував доказ існування у всіх слов'янських мовах, а також у праслов'янській ознаки звуконаслідувального кореня *berk-*, якого немає у Ф.Міклошича в “Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen” (Відень, 1886), в його палеословенсько-латинському лексиконі, у “Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen”. Такої ж методики він дотримувався при описанні всіх слів, наведених у першій частині монографії (від слова *barczec* до *żyrdzż*).

Друга частина книги (с.199–222) містить висновки. Автор на численних прикладах показав існування у польській мові, як і в лужицькій та полабській, у групі з го-

²² *Krček Fr-k.* Grupy dźwiękowe polskie *tart* i *cir(z)ć*, jako odpowiedniki starobułgarskiej *trьrt*, oraz ich doniosłość dla odbudowy wokalizmu prasłowiańskiego i praindoeuropejskiego. S.VI.

лосним типу *e* (що, за Міклошичем, у старослов'янській мові позначено як *trьt*) трьох різновидів цієї звукової групи: 1) *circ* відповідно *ćirć* (на письмі *cirć* і *cirzć*), а з XVI ст. в літературній мові *ćeřć* або *ćeřć* (на письмі *cierć* і *cierzć*) перед піднебінним голосним, 2) *tart* перед іншими голосними, 3) *čart* відповідно *carć* (на письмі *ciar-*) часово пізніше від двох попередніх, очевидно, виникло від їх схрещення. Дослідник стверджує давність вокалізму лехіцьких мов, особливо польської, визначає більшу близькість цього вокалізму до праслов'янського, ніж “*przeceniony starobułgarski*”, так само, як грецький краще за санскритський відбиває первинне праїндоевропейське становище²³.

Не сприйнявши теорії сонантів, Ф.Крчек заперечив існування у праслов'янській мові сонантів *i*, *u*; він вважав недоведеним складотворний характер *r* (довгого), бо лит. *bárti*, stb. *brati* “можемо цілком добре розуміти як *слид* (*stopę*) (*t*)*or*(*t*)”²⁴, і стверджував, що на праслов'янському ґрунті “маємо справу з двома відмінними вокалічними відображеннями (*stopami*)”. Ф.Крчек зробив ще деякі висновки, навіть такі, що стосувалися звукової системи праїндоевропейської мови, хоч зауважив, що свої загальнотеоретичні положення він викладе у наступній студії, а тим часом читачеві рекомендував звернутися до матеріалів, поданих у першій частині праці.

Отже, висновки Ф.Крчека стосовно праслов'янського та праїндоевропейського вокалізму досить сміливі, хоча, на жаль, помилкові. Це можна пояснити тим, що він відхилив сонантичну теорію праїндоевропейського вокалізму (до речі, у 20-х роках XX ст. ця теорія лягла в основу розробленої Єжи Куриловичем так званої лорингальної концепції, яка займає вагоме місце у сучасному порівняльно-історичному мовознавстві). Крім того, Ф.Крчек, як і його учители-молодограматики, проявив себе емпіриком і не зміг у своєму дослідженні використати принцип системності, так блискуче застосований Ф. де Соссюром. Одночасно праця Ф.Крчека вражає своєю фактографічною насиченістю, опрацюванням і введенням у науковий обіг нового величезного, чітко описаного і систематизованого фактичного матеріалу з різних індоевропейських мов, особливо слов'янських, балтійських і санскриту. Ця праця засвідчує високу фахову ерудицію і надзвичайну працездатність автора. Т.Піні у вищезгаданих споминах відзначив, що О.Брюкнер, ознайомившись із працею Ф.Крчека, висловив захоплення знаннями молодого ученого. Сам же Ф.Крчек, не підтриманий на захисті дисертації університетськими професорами, більше до проблеми праслов'янського та праїндоевропейського вокалізму не звертався.

Наступні мовознавчі публікації Ф.Крчека присвячувалися частковим питанням, наприклад: нормам сучасного польського правопису (“*W sprawie pisowni polskiej*” (відбитка з “*Lamusa*”, Kraków, 1909), “*W obronie języka polskiego*” (1912) та ін.), підготовці до друку підручника Р.Пілята з написанням відповідних коментарів “*Gramatyki języka polskiego. Wykłady uniwersyteckie*” (Lwów–Warszawa), проблемам запозичень тощо. Доречно відзначити статтю “*Polnische Parallelen zu den Serbokroatischen Lehnwörtern*” (*Archiv für slavische Philologie*. Т.XXXI. Berlin, 1910. S.318–320, 473–476, 626–627), тому що в ній дуже чітко проявилась специфіка мовознавчих досліджень Ф.Крчека: постановка завдання, ретельний пошук відповідників у словниках різних типів і мов, а також докладне, чітке їх описання. Крім того, за словами О.Брюкнера, висловленими у некролозі, присвяченому пам'яті Ф.Крчека, померлий працював над великим

²³ *Krček Fr-k*. Grupy dźwiękowe polskie *tart* і *cir(z)ć*, jako odpowiedniki starobułgarskiej *trьt*, oraz ich doniosłość dla odbudowy wokalizmu prasłowiańskiego i praїndoeuropejskiego. S.202–203.

²⁴ *Ibid.* S.220.

історичним словником польської мови, але доля цих рукописних матеріалів невідома²⁵.

Поруч з лінгвістичною тематикою у сфері наукових інтересів Ф.Крчека завжди перебували ще і літературознавчі проблеми. Писати і друкувати такі розвідки він розпочав ще на студентській лаві, коли у бібліотечних фондах, проглядаючи французькі і німецькі журнали, виявив факти, які стосувалися біографії і творчості Адама Міцкевича²⁶. В одній з публікацій дослідник висловив слушну думку про те, що навіть найменші подробиці з життя письменника важливі для розуміння середовища, в якому він перебував, оскільки вони проливають світло на майнові і товариські стосунки, на мовні особливості його творів.

Ф.Крчек залишив чималий літературознавчий доробок, чільне місце в якому посідають питання полоністики, богемістики і польсько-чеських літературних стосунків.

Протягом кількох років, після О.Брюкнера, Ф.Крчек вів розділ “Polonica” у престижному журналі “Archiv für slavische Philologie”²⁷. У розділі стисло і дуже точно висвітлювався стан польської філології, передовсім белетристики, у перші десятиліття ХХ ст. У його творчому доробку багато розвідок про поетів і письменників, особливо таких відомих, як А.Міцкевич²⁸, Ю.Словацький²⁹. Вченому також належать рецензії, роздуми про історію та сучасну польську і чеську поезію, наприклад: *O gymach w kole gycerskim B.Poprockiego* // *Lud*. 1905. S.218–223; *W sprawie Barda oswobodzonej Polski* // *Słowo polskie*. 1909. №1–2. S.1–2; *W sprawie komedyi żebraczej* // *Pamiętnik literacki*. 1908. Rocznik VII. Zeszyt 1 i 2. S.594; *Ze współczesnej poezyi czeskiej. Szkic literacki* // *Dodatek do “Dziennika Polskiego”*. №1. S.1–3, №3. S.3–5, 18–20. Lwów, 1898; *Zagadnienie w życiu i w działalności S.S.Jagodyńskiego* // *Pamiętnik literacki*. 1908. Rocznik VII. Zeszyt 1 i 2. S.348–351.

Цінним є палеографічний опис і публікація виявленої Ф.Крчеком у бібліотеці ім. Оссолінських пам’ятки “Nieznana kołęda”, яка стосувалася історії чеської гімнології. Дослідник датував її кінцем ХVI–початком ХVII ст. // *Pamiętnik literacki*. Rocznik VII. Zeszyt 1 i 2. 1908. S.136–139.

Значну частину літературної спадщини Ф.Крчека становлять життєписи письменників, поетів, учених, артистів, музикантів, зокрема, Яна Амоса Коменського (“Szkola”. 1890. №14. S.172–175), Едварда Єлінека (“Jelinek Edward”. Lwów, 1897. 20 s.), Фридерика Сметани (*Fryderyk Smetana, jego życie, dzieło i znaczenie* // *Tydzień. Dodatek do “Kurjera Lwowskiego”*. 1896. IV. S.348, 358, 367, 371), Святоплука Чеха (*Szkice do życiorysu* // *Ateneum polskie*. Lwów, 1906. T.II. S.201–222) та інших, численні спомини про діячів культури (Алоїза Їрасека, Е.Єдлічки, Е.Єлінки, М.Горника, У.Кольберга, Ю.Коженевського, Е.Красновської, М.Лаудови, М.Вітовського та ін.), про ювілей Я.Каспровича, а також некрологи, листи тощо. Цей різноманітний літературний пласт, представлений переважно в періодичних виданнях, за змістом має науково-

²⁵ *Brückner A. Krček F.* // *Archiv für slavische Philologie*. T.XXXVII. Berlin, 1918. S.263–264.

²⁶ *Krček F.* Najwcześniejsze sądy współczesne o Panu Tadeuszu // *Pamiętnik Towarzystwa literackiego im. A.Mickiewicza*. T.2. Lwów, 1888. S.175–186; *Czasopismo Moravia o prelekyach paryskich Mickiewicza* // *Ibid*. T.3. 1889. S.196–199.

²⁷ *Krček Franc.* Polonica // *Archiv für slavische Philologie*. T.XXVIII. S.539–575; T.XXXII. S.475–563. Berlin, 1910, 1911.

²⁸ *Krček F.* Kiedy tom I “Poezji” A.Mickiewicza wyszedł z druku // *Muzeum*. Lwów, 1898. S.503–504; *Z papierów Szafaryka*. Lwów, 1889; *Nowe szczegóły o rodzinie Mickiewiczów. Zarazem przyczynek do zrozumienia języka Adama Mickiewicza* // *Z księgi pamiątkowej ku czci Bolesława Orzechowskiego*. Lwów, 1916. S.489–509 та ін.

²⁹ *Krček F.* Luźne uwagi o tragedji J.Słowackiego, zwanej “Horsztyńskim” // *Pamiętnik literacki*. Lwów, 1913. S.55–68.

популярний характер. До них близькі двадцять статей про письменників і поетів, надрукованих у “Wielkiej Encyklopedyi Powszechniej”, див.: Waclaw Hajek, Hajnisz Franc, Halek Wiktor, Hanka Waclaw, Hanusz Jan Ignacy, Hanusz Józef, Hasznik Józef, Hawelka Jan, Hawłasa Bohumił, Hawranek Fryderyk та інші (Т. XVII–XVIII. Warszawa, 1901. S.224 і далі).

Серед осіб, яким присвячені публікації, багато чехів. Чехія увійшла в поле інтересів Ф.Крчека після того, як він побував у Празі, встановив особисті зв'язки з діячами польського і чеського відродження. У публікаціях про чехів біографічний матеріал тісно пов'язаний з суспільними питаннями. У статтях про Я.Коллара, П.Й.Шафарика, Й.Юнгмана дослідник відзначав, що з самого початку чеського відродження там взаємодіяли поезія і наука. При тому чехи, маючи високе розуміння громадських обов'язків, виявляли зацікавлення загальними проблемами слов'янських народів. Ф.Крчек не підтримував ідеї створення великої слов'янської держави і “злиття воєдино слов'янських нарідів”, але з великою шанобою він ставився до тих, хто брав участь у чеському відродженні і цікавився польськими справами. У розвідці “Twórcze odrodzenie czeskie w sprawie polskiej”³⁰ дослідник писав про свій намір підготувати нариси про творців чеського відродження – Я.Коллара, П.Й.Шафарика, Й.Юнгмана та ін. У цій же статті він закинув Й.Юнгманові те, що той стояв осторонь польського відродження, висловлював жаль з приводу виявлених у його листах рис панславізму, який, на думку Ф.Крчека, став джерелом чесько-польських непорозумінь.

Надзвичайно зворушливі спомини Ф.Крчек залишив про Едварда Єлінека³¹ – чеського письменника і публіциста, активного учасника польсько-чеських літературних контактів, автора багатьох публікацій у чеських та польських часописах, члена наукових товариств у Празі, Львові, Парижі і Римі. Ця розвідка, як і інші біографічні та мемуарні праці Ф.Крчека, має ідейно-сміслову навантаженість, вона інформативна, досить документальна і відзначається емоційністю. Автор через суб'єктивне сприйняття подій, постатей, процесів передає живу пам'ять про минуле, чим сприяв посиленню інтересу поляків до історії своєї літератури, а також до чеської літератури і культури.

До літературної спадщини Ф.Крчека належать також переклади художніх творів, наукових праць і підручників з різних мов (німецької, французької, англійської, російської та ін.), але переважала чеська. Він перекладав з чеської мови на польську гуморески Я.М.Говерка, оповідання Я.Арбеса, Я.Врхліцького, А.Ірасека, М.Говерки, Іг.Горца, Іг.Германа, Габрієлли Пеїссової та ін., наукові праці (Jirasek Alois. Dzieje filozofów. Lwów, 1912), посібники з вивчення іноземних мов (Nora Franciszek Alojzy. Praktyczna metoda języka czeskiego), статті інформативного змісту з ознаками публіцистичності.

Отже, літературний доробок Ф.Крчека різноманітний і актуальний для свого часу.

Ф.Крчек був не тільки непересічним філологом, а й хорошим етнологом. Він наполегливо і плідно працював у ділянці польського, частково – чеського, українського, словацького народознавства, при чому належав до піонерів у цій справі. Відомий польський філолог С.Урбаньчик у “Польському біографічному словнику” відзначив значне зацікавлення львівського вченого питаннями етнографії: “Вони мали широкі межі – від історії цієї дисципліни, починаючи з проблем матеріальної культури, аж до різних галузей інтелектуальної культури (головно народної творчості, говірок, віру-

³⁰ Krček Fr. Twórcze odrodzenie czeskie w sprawie polskiej. Na podstawie listów Józefa Jungmanna do Antoniego Marka, ogłoszonych w czasopiśmie “Muzeum czeskiego” (1881–1883 i 1886 r.) // Tydzień. Dodatek do “Kurjera Lwowskiego”. Rocznik III. Lwów, 1895. S.90–91, 97–98.

³¹ Krček Fr. Edward Jelinek. Wspomnienie. Lwów, 1897.

вань і народних звичаїв)³². До цього можна додати, що дослідник виявив також інтерес до мандрівних сюжетів та їх варіантів у фольклорі Польщі, Європи, арабських країн та Індії, свої спостереження проводив у порівняльному аспекті на широкому матеріалі слов'янських, західноєвропейських, деяких арабських мов і санскриту.

У 90-х роках XIX ст., коли Ф.Крчек зацікавився питаннями етнографії, збирання й опрацювання народознавчих матеріалів у Галичині було справою новою. Молодий учений з властивою йому енергією і відповідальністю зайнявся цією справою, розпочавши зі створення питальників щодо народних звичаїв, включивши туди і рекомендації стосовно записів. Для своїх етнографічних студій дослідник використовував такі джерела: 1) відповіді на запитання, вміщені у питальниках, 2) матеріали вітчизняних і зарубіжних часописів щодо вірувань, звичаїв, народних способів лікування тощо, 3) цитати зі стійкими виразами з художньої літератури, 4) рукописи, які самостійно відшукував у бібліотечних фондах, 5) рукописи чужих записів та публікації з питань народознавства.

Народознавчі студії Ф.Крчека – це переважно статті, часом серійні (наприклад, присвячені описанню звичаю писанок у Галичині та прислів'їв), численні замітки у часописах, рецензії, звертання до населення, відозви до фотографів і збірки народних оповідань та прислів'їв.

Одним з перших кроків Ф.Крчека у ділянці народознавства було збирання матеріалів про звичай розмальовування яєць у Галичині та на Буковині. Приступаючи до цієї праці, Ф.Крчек ставив перед собою скромне завдання: зацікавити населення збиранням матеріалів з писанкарства, щоб сприяти майбутньому народознавчому товариству у Львові та етнографічному музею в опрацюванні місцевих звичаїв. Польською і українською мовами – “na obu językach krajowych” – він розробив питальники й у 1892, 1893 та 1897 рр. розіслав їх учителям, священикам та іншим представникам інтелігенції різних повітів Галичини та Буковини (у Коломию, Львів, Городок, Мостиська, Раву-Руську, Перемишль, Снятин, Сокаль, Чортків, Яворів та ін.). Звернення до населення з цього ж приводу було опубліковане в газеті “Szkola” (№15 за 1893) та повторене в газеті “Неділя”. Однак відповідей надійшло небагато, найменше на перший питальник (23 листи і 140 писанок), найбільше – на третій, з двох тисяч розісланих питальників одержано 199 відповідей з 400 місцевостей, де зберігався звичай малювання яєць, та 250 писанок (яйця було передано в етнографічний музей). Листи з одержаними відповідями Ф.Крчек упорядкував, класифікував за поданими в питальниках ознаками, матеріали різних років співставив й опублікував у газеті “Szkola”, часописі “Lud” та окремими відбитками у 1893, 1894, 1898 рр.: *Pisanki w Galicyi. I. Zestawienie materiału, zebranego w roku 1892 przez Fr-ka Krčeka. Lwów, 1893; Pisanki w Galicyi. II. Zestawienie materiału, zebranego w roku 1893 przez Fr-ka Krčeka. Lwów, 1894; Pisanki w Galicyi. III. Zestawienie materiału, zebranego w roku 1897 staraniem Towarzystwa Ludoznawczego. Lwów, 1898.*

Характер і обсяг проведених Ф.Крчеком спостережень над звичаєм писанкарства певною мірою ілюструє зміст питальника, опублікованого у відбитці 1898 р. Подаємо з деякими скороченнями (с.47):

1. Чи у даній місцевості є звичай малювати яйця?

³² *Urbańczyk St. Krček (Krczek) Franciszek // Polski Słownik Biograficzny. T.15/2. Zeszyt 65. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1970. S.258.*

2. Чи у цій околиці існував такий звичай, а нині він забутий (відколи, з якої причини)?
3. Чи давно займаються малюванням яєць, в який час (великого посту, у святковий тиждень чи також на Зелені свята)?
4. Хто малює яйця (жінки, дівчата, чоловіки? Чи є специфіка? Чи роблять це за винагороду (де, яку)?
5. В який спосіб малюють яйця (одно чи багатокольоровий розпис)? Чи є рисунок з двома чи кількома фарбами? Чи видряпують малюнок на яйці якимось приладом?)?
6. Як називають яйця, намальовані кожним із способів (піски, писанки, мальованки, рисованки і т.і.)?
7. Як називають візерунок на розмальованому яйці (хрест, рожа, граблі, качки, ковбаса і ін.)?
8. Чи вживають місцевих барвників (лушпиння цибулі, кора з молодих яблунь, кольоровий одяг) чи куплених барв?
9. Які існують перекази, легенди, прислів'я, обряди про початок і причини малювання писанок, а також прислів'я, обряди, пов'язані зі звичаєм малювання писанок?
10. Які існують писанкові забави? Як називають биття яйце в яйце?
11. Як довго зберігають писанки (до Зелених свят, цілий рік, чи тільки зберігають розмальовані шкарлупки і що з ними роблять)?
12. Якого переважно кольору бувають писанки і чому? Чи колір є цілком випадковим? Чи він постійно зберігається у певній окрузі? Чи постійно застосовується той же колір до певного візерунку?

Старанно проаналізувавши зібраний матеріал, Ф.Крчек визначив місцевості, де писанкарство існує, де воно забуте, і відтворив досить цілісну картину цього звичаю в Галичині. Залежно від способу малювання такі яйця називали писанки, крашанки, рисованки, піски, алунки, галунки, сливки і т.д. Описано засоби виготовлення, барвники, колір, типи візерунків і використання таких яєць у різних місцевостях (з'їдають під час свят, роздають на знак радості, вішають на цвях, на якому висять образи (Снятин, Коломия), як данину дають священникові та дякові, кладуть на могили родичів, знайомих та ін. Як магічний засіб шкарлупки від яєць кидають у воду, палять, переходять, труть на порошок, яким засипають від більма хворе око, прикрашають образи тощо. "Чим вище до Буковини, тим гарніші рисунки", особливо ж гарні візерунки відмічено у Сокалі. Вказано також на недоліки роботи, зумовлені неповними відповідями на поставлені у питальниках запитання.

Ф.Крчек мав намір таким же способом, як описав звичай писанок, дослідити у кількох серіях розвідок обряд розпалювання вогнищ на Івана Купала чи Зелені свята, але опублікував лише одну брошуру: *Sobótka w Galicyi. I. Zestawienie materiału, zebranego w roku 1897 staraniem T-wa Ludoznawczego (Lwów, 1898)*. Близько тисячі примірників питальника, що складався з вісімнадцяти питань, було розіслано в різні райони Польщі, крім східногалицьких, і одержано 53 відповіді. Матеріали засвідчили, що звичай спалювання дерев на пагорбі чи на рівнині на Івана Купала чи Зелені свята сягає поганських часів, виникнення його тлумачиться по-різному, але вже в межах християнської віри. Звичай зберігався тривалий час, бо церква його не забороняла, у кількох місцевостях має варіанти проведення, однак поступово цей обряд занепадав.

У щорічнику "Lud" за 1910 р. Ф.Крчек опублікував пісню, яку співали на обряді Івана Купала, але не вказав місцевості. Ось її початок: "Покіль горишняне позбігали,

Долишні кілки розібрали...” (с.270). Цікавим є також його зауваження, що звичай розпалювання вогнищ як прояв шани сонцю або вогню існує у Франції та на Корсиці.

Прагнучи залучити до народознавчої справи якомога більше людей, Ф.Крчек через журнал “Lud” звернувся у 1899 р. з відозвою до фотографів і молодих етнографів. Від імені народознавчого товариства м.Львова він закликав їх, а також членів мовознавчої та археологічної комісії Академії знань зберігати народні цінності, а там, де це неможливо, хоч би залишити для науки їх образи. Тут же фотографам-народознавцям були викладені рекомендації стосовно предметів, осіб і подій, умов та способу їх подання. Відозва ця була подана як тимчасовий посібник для фотографів-народознавців і віддрукована окремою відбиткою – *Odezwa ludoznawców do fotografów* (Lwów, 1899).

У тому ж році за зразком діалектного словника Ю.Ф.Карського (Известия отделения русского языка и словестности. Т.2. СПб., 1887. С.555–560) Ф.Крчек розробив довідник на тридцять п'ять позицій для запису діалектних слів і виразів, про що повідомив у журналі “Lud” (1899, с.390).

Хтось влучно сказав, що завдання мистецтва – ставити запитання, а науки – давати на них відповіді. Ф.Крчек у своїй творчій діяльності поєднав ці два підходи – у своїх працях він ставив багато запитань, закликав читачів замислюватися над ними, а в народознавчих нотатках неодноразово радив дослідити певне питання, зокрема, мандрівні сюжети анекдотів та оповідань (“Lud”, 1898, с.35; 1899, с.274–275 та ін.), бо вони відображають духовні сили народу, зберігають набуток народного духу і народного мистецтва. Працюючи в період активної дії порівняльно-історичної парадигми, Ф.Крчек постійно використовував порівняння у своїх розвідках. Сюжету про дурня, який розібрав стіни костюлу, щоб скоротити дорогу на прощу, він знайшов відповідник у бретонців (“Lud”, 1899, с.273–274); у розвідці “W sprawie “Bajeczki o pastuszku” (Lwów, 1899. 4 с., окрема відбитка з “Ludu”) варіант мандрівного оповідання про “рожеві мрії” за мотивом співставив із санскритським варіантом із “Панчатантри”, подав свій переклад із давньоіндійського тексту, відзначив наявність варіантів (з “Тисяча однієї ночі”, в угорських циган та німців), провів паралель із лафонтенівською версією дівчини з глечиком молока, чим засвідчив свою обізнаність із світовою літературою, однак докладне опрацювання цього сюжету з висвітленням його мандрів запропонував зробити іншим дослідникам. Значну частину народознавчих матеріалів Ф.Крчек виявив у польських, чеських, словацьких, сербських, українських, російських, німецьких, французьких часописах. Після систематизації вони були опубліковані. Так, більшу частину об'ємного журналу “Lud” за 1899 р. займають його численні нотатки про звичаї, забобони, народні розваги, ворожбу, народні засоби лікування, вірування, легенди, колісанки, дитячі скоромовки, про мову звірів, птахів тощо. При цьому встановлено ознаки подібності у різних народів світу, наприклад: галичани, чехи та словаки вірять у злу та добру силу, забави у kota та мишку відомі ще давнім грекам, подібні наші і сірійські засоби народного лікування, деякі звичаї і т.д.

Львівський дослідник також проаналізував і опублікував знайдені у бібліотеках рукописи з народознавчим змістом та літературні тексти. Так, він дослідив текст невідомої колядки, яку датував XVI–початком XVII ст., опублікував її, зазначивши, що у чеській гімнології подібна коляда не відома – *Nieznana kolęda* (Okrychu himnologiczne. III. (Pamiętnik literacki. Lwów, 1908. S.136–139), найдавніша датована польська колядка сягає XVI ст.: *Najdawniejsze kolędy polskie* (Gazeta narodowa. 1892. №309. 1892. S.2). Ф.Крчек сприяв тому, щоб фольклорні матеріали, зібрані аматорами цієї справи, були опубліковані, супроводжував їх коментарем і словничком (Materiały

do poznania górali tatszańskich, zebrał Wojciech Brzega // *Lud*. T.XVI. 1910. S.62–78, 191–209, 294–304, 392–408), сприяв ознайомленню читачів з чеськими народними виставами (*Ludoznawcza wystawa czeska* // *Gazeta Lwowska*. 1895. №№ 221–223, 225, 228, 230, 232–234, 243, 245, 263–264, 268–271).

Ф.Крчек проявляв інтерес також до словацького фольклору. У статті-рецензії “Uwagi nad “Pieśniami dziewcząt jurgowskich na Spiżu” (*Lud*. T.XVI. 1910. S.291–293) – він показав себе добрим знавцем словацької пісні.

Окрему групу народознавчих праць Ф.Крчека, суміжних з літературознавчими і цінних, безумовно, для історії полоністики, становлять виписані ним із художніх творів кількасот приказок, які він у трьох серіях опублікував у журналі “*Lud*” (1900. T.VI; 1901. T.VII; 1903. T.IX; 1907. T.XIII) під такими назвами: “Przyczynki do drugiego wydania “Księgi przysłów S.Adelberga. I”, “Na marginesie “Księgi przysłów S.Adelberga. II”, “Nowe przyczynki do drugiego wydania “Księgi przysłów S.Adelberga. III”. Приказки розміщені за абеткою титульного слова: спочатку йде порядковий номер слова у даній серії, далі – титульне слово, поруч вказане польське джерело приказки, якщо ж вона запозичена, то точно зазначене першоджерело з усіма бібліографічними показниками. Наприклад: 81. Krew. Wł.Belza w “Buży” (z Niekrasowa przełożył w r. 1865) powiada: “Krew młoda nie woda”. Наведені приказки і прислів’я певною мірою свідчать про духовне надбання слов’янських народів, з якими поляки мали творчі контакти.

Ф.Крчек також уклав і видав збірку п’ятнадцяти повістей і переказів польських авторів (“*Zbiór powieści i gawęd*”. Lwów, 1908), призначених для широкого читача. Оповідання – досить сентиментальні, підкреслено патріотичні – стосувалися історичних подій Польщі, України та Литви часів короля Сигізмунда III, гетьмана Сагайдачного, повстання Костюшки, міського та селянського побуту тощо.

Наведений короткий огляд народознавчого доробку Ф.Крчека свідчить про його вагомність. Шкода, що він не привертав до себе належної уваги етнологів.

Широта наукових інтересів, різноманітність використання інформаційних джерел і обізнаність з актуальними суспільними питаннями сприяли тому, що Ф.Крчек не обминав й історико-культурознавчих тем.

Уже в ранній період своєї діяльності як гімназійного вчителя його цікавили проблеми освіти. Цю тему він висвітлював у двох брошурах, розрахованих на польських освітян і написаних за матеріалами відділів шкільництва на Чеській народознавчій та Берлінській промисловій виставках³³. Публікації мали сприяти запозиченню корисного досвіду у сусідів, особливо чехів, у яких функціонувала досить налагоджена система освіти і виховання, починаючи з дитячих садків, програма середніх шкіл передбачала ознайомлення учнів навіть з основами бібліографії, налагоджено діяли осередки допомоги дітям, учителям, вдовам тощо. У берлінській освітній системі Ф.Крчек помітив вплив пруського мілітаризму, він критично віднісся до частини використовуваних у навчанні методик, але відзначив добре налагоджену фахову підготовку молоді. Обидва огляди виставок відзначаються документальною точністю у викладі матеріалів, що створювало хорошу базу для роздумів над поліпшенням шкільної справи у Польщі. Ф.Крчек ознайомив краян із характером вступних іспитів у Чехії, переклавши статтю відповідного змісту тощо³⁴.

³³ *Krček Fr.* Szkolnictwo na czeskiej wystawie Ludoznawczej w Pradze. Lwów, 1895. 68 s.; *Parę uwag o szkolnictwie na wystawie przemysłowej Berlińskiej*. Lwów, 1896.

³⁴ *Kopceck K.* O egzaminach wstępnych // *Muzeum*. 1890. S.55–57; *Krček F.* Rozwój czeskich szkół w latach 1890–1900 // *Wielka Encyklopedia Powszechna Ilustrowana*. T.26–28. Warszawa. S.299–300.

Низку інших публікацій дослідник присвятив вивченню художнього промислу на Берлінській виставці 1896 р., відділу торгівлі та іншим, поінформував співвітчизників про крайову виставку у Львові 1894 р., торкнувся історії академічних осередків “Bratnich pomocy”, деяких інших фактів і подій (Głos Caratu w Słowiańszczyźnie // Dodatek literacki do “Kurjera Lwowskiego”. 1898. Nr.XVI. S.319; O reformie Akademii Chelmińskiej w roku 1554 // Muzeum. T.I. Lwów, 1906. S.15–28) тощо.

У 1908 р. Міністерство освіти Австрії провело розширене засідання, присвячене шкільній реформі. Ф.Крчек, який на той час був уже відомим ученим і гімназійним професором, брав участь у цьому засіданні й опублікував про нього докладний звіт (Ankieta Ministerialna w sprawie reformy szkół średnich w Austrii // Muzeum. T.1. 1908. S.245–269, 395–411). У 10-х роках ХХ ст. Ф.Крчек чимало уваги приділяв написанню оглядів нової літератури для школярів і шкільних бібліотек, причому фахово аргументував кожну позицію і зазначав, для школярів якого класу дана книга корисна (Materiały do “Wypisów polskich i księgozbioru szkolnego” // Muzeum. 1905. S.230. 1906. S.240–244 та ін.). Писав Ф.Крчек також рецензії на педагогічні видання, приділяючи помітну увагу шкільним підручникам і словникам. Найкращим посібником з польської мови вважав “Gramatykę języka polskiego” А.Кринського (1897 р. та наступні видання). Цікаво, що рецензії Ф.Крчека містили не лише аналіз змісту оцінюваної праці й зауваження, але й поради авторові. Зрідка траплялися різко негативні рецензії, наприклад: J.Stein і R.Zawiliński. Gramatyka języka polskiego dla szkół średnich. Warszawa, 1907 // Muzeum. 1909. S.109–110; H.Galle. Słowniczek wyrazów o pisowni wątpliwej wraz z podziałem ich na zgłoski. Warszawa, 1907 // Muzeum. 1908. S.500–501.

Одну з обширних рецензій учений написав на педагогічний двотомник “Knihovna pedagogických klassiků”. Т.1–2. (Praha, 1905–1906). Високо оцінивши це видання, рецензент наголосив на тому, що така книга потрібна кожному вихователю молоді.

Ф.Крчек написав кілька рецензій на історико-культурознавчі праці. Найцікавішою з них є книга О.Брюкнера (Brückner A. Drobne zabytki języka polskiego XV wieku. Pieśni. Modlitwy. Głosy. Kraków, 1897). У рецензії, опублікованій у щорічнику “Lud” (1899. S.382–384), підкреслювалося, що ця праця, як і інші студії ученого останніх років, відзначається багатством наведеного матеріалу з історії польської дієвідміни, словотвору і слів як форми виявлення людської думки і має чимале значення для історії слов’ян.

Велику наукову розвідку соціально-історичного спрямування Ф.Крчек присвятив критичному аналізу концепції німецького соціолога професора Пейскера про стан слов’янських народів у праслов’янську добу³⁵. Пейскер писав про нібито одвічну неволю слов’ян, начебто слов’яни від найдавніших часів перебували під гнітом сусідів: урало-алтайських племен, німців, татаро-монголів. Львівський учений аргументовано, спираючись на дані історії, археології і мовний матеріал, відхилив як необгрунтовану гіпотезу Пейскера, засвідчивши при цьому багатосторонність свого таланту і вміння на високому рівні вести наукову дискусію.

Цікавили Ф.Крчека й питання історії польської преси. У розвідці “Przyczynki do oseny krytycznej “Monitora” Wogomolcowego” (Lwów, 1910) він писав, що започаткував монографічне порівняльне опрацювання польського часопису “Monitor”,

³⁵ Krček F. Teorya Peiskiera o niewoli prასłowiańskiej w świetle krytyki. Lwów, 1909. 20 s.

який виходив з 1765 р. Це періодичне видання дослідник вважав вагомим джерелом морально-наукового розвитку Польщі XVIII ст., а його читачів сприймав як тих, які хотіли “uniknięcia tęsknoty”. При цьому автор встановив, що варшавське видання часопису має англійське першоджерело і певні французькі текстові паралелі. Тому він визнав важливим опрацювання теми про взаємовпливи польської і чужоземної преси. На жаль, цього не сталося.

Зауважимо, про що би не писав Ф.Крчек, його творчій манері завжди притаманні чіткість, точність, логічність викладу й образність мови.

Ф.Крчек стояв також біля витоків бібліографічної справи у Польщі – він займався нею протягом усього життя, починаючи від студентських років. Учений був переконаний, що це дуже важливий вид наукової діяльності, хоча, по суті, ця робота відволікала його від серйозних досліджень. Т.Піні пригадав, що коли Ф.Крчечкові говорили, що він свої здібності має застосовувати до чогось вищого, а описом чужих праць нехай займається хтось інший, “хто ні на що інше не здібний”, він не погоджувався, будучи переконаним, що ця його робота “сприятиме розвитку польської культури на багато років і поколінь”³⁶.

Перші спроби бібліографічного опрацювання історико-літературних публікацій Ф.Крчек зробив у 1890–1891 рр., коли бібліографічна справа у Польщі ще тільки зароджувалася за німецькими взірцями. Потрібно було визначити тематику, джерела, хронологію описання та розробити відповідну тематику, яка б спиралася на чіткі принципи укладання бібліографії, була б зручною у користуванні нею. Усе це Ф.Крчек вирішував самотужки, спираючись на власні спостереження. Спочатку для описання був взятий “Kwartalnik historyczny” та низка українських (“Батьківщина”, “Бесіда”, “Діло”, “Народ”, “Зоря”, “Учитель”, “Червона Русь” та ін.) і чеських (“Наш národu”, “Atheneum”, “Zlatá Praha”, “Vesta” та ін.) журналів. Слід зауважити, що серед інших тут були подані бібліографічні відомості про праці відомих діячів української культури: Я.Головацького, В.Дідицького, Д.Зубрицького, М.Костомарова, ювілей В.Б.Антоновича, полеміку між О.Огоновським та О.Піпіним з приводу української літератури та ін. Крім прізвища, ініціалів, заголовку розвідки, подавався короткий її зміст і вказівка на рік і джерело публікації з зазначенням сторінок. Деякий час Ф.Крчек розширював коло залучених часописів за рахунок деяких російських, австрійських, англійських, італійських, німецьких, французьких, угорських, югославських видань. Дійшовши висновку, що треба обмежити джерела, він зосередився на двох польських періодичних виданнях: у 1894 р. своїм коштом опублікував сто примірників книги “Przegląd treści 25 tomów “Dodatku miesięcznego do “Gazety Lwowskiej” i do “Przewodnika naukowego i literackiego” (1872–1892) (Львів, 1894. 132 с.). У вступній частині зазначеної праці і в статті “Uwagi nad “Bibliografią literacką czasopism polskich za rok 1901”, опублікованій у журналі “Pamiętnik literacki” (II. Львів, 1903. С.83–100), автор виклав критерії, яких треба дотримуватися при складанні бібліографії. Згодом названа публікація вдруге побачила світ у складі обширної праці “Bibliografia “Dodatku miesięcznego do “Gazety Lwowskiej” (1872–1878) i “Przewodnika naukowego i literackiego” (1872–1892) (Львів, 1914). У передмові укладач бібліографії, характеризуючи структуру та принцип укладання посібника, підкреслив, що прагнув зробити його найпростішим і найбільш зручним для користувача. У ньому літературні твори описані за їх понятійною приналежніс-

³⁶ Tadeusz Pini. Frantyszek Krczek. Wspomnienie pośmiertne. S.6 і далі.

тю і абеткою з розмежуванням художньої і критичної літератури. Праця складається з трьох частини: I. “Rozprawy” – це опис художніх творів; II. “Kronika literacka”, яка ділиться на дві рубрики: а) статті критичного змісту з оцінкою творів, представлених у першому розділі бібліографії; б) короткі замітки, вміщені в “Dodatku” і “Przewodniku”³⁷, що не мають дослідницького характеру; III. “Покажчик імен і предметів”, який виконує роль ключа до обох попередніх частин. Увесь матеріал, згрупований у перших двох частинах, поділено на позиції з номерами від 1 до 2236 (частина I охоплює номери від 1 до 739, частина II має номери 740–2236). У першій частині за одну позицію вважається одна чи кілька праць одного і того ж автора, хоч і з різними заголовками, але пов’язані за змістом. Такі частинки розділені літерами у числовому порядку. Під тим же номером, але через позначку хрестиком, вміщуються відгуки, полеміка з приводу титульної статті, якщо це все представлено на сторінках “Dodatku” чи “Przewodnika”. Наприклад:

Kollenbach, dr Józef (“Adam Mickiewicz” przez ... profesora języków i literatur słowiańskich w Uniwersytecie Fryburskim w Szwajcaryi. – Kraków: Spółka wydawnicza polska. 1897. Tom I z dodatkiem autografu Mickiewicza, str. XIV, 301; Tom II przyozdobiony trzema rycinami, str.430). – P.Chmielowski. Najnowsza praca o Mickiewiczu, XXVI. Z.4. Rozpr.; str.351–364.

Kollenbach Józef. Polemika. XXVI. Z.5; str.559–563. [Z recenzją P.Chmielowskiego głównie codo “Dziadów” Towiańskiego, sonetów].

Chmielowski Piotr. Uwagi recenzenta. XXVI. Z.5; str.564. [Data 12 maja 1898 r.].

Крім того, Ф.Крчек склав бібліографію педагогічного часопису “Muzeum”, але не встиг її опублікувати і, за словами С.Урбаньчика, вона зберігається у фондах рукописного відділу бібліотеки Львівського університету³⁸.

У бібліографічному доробку Ф.Крчека є праці, присвячені персоналіям, зокрема бібліографія публікацій Е.Єлінека – відомого учасника польсько-чеських літературних і суспільних зв’язків. Бібліографія ця неповна, оскільки частина чеських праць, рецензій і дрібних публікацій Е.Єлінека була недоступна Ф.Крчекові. Бібліографія має чотири частини: а) праці 1873–1886 рр., що стосуються польських справ і надруковані польською мовою; б) підручники польської мови 1882, 1884 рр.; в) переклади з польської мови на чеську; г) праці, присвячені польсько-чеським стосункам і надруковані польською мовою. Бібліографія праць Е.Єлінека надрукована в журналі “Przewodnik naukowy i literacki” у 1897 р. та має окремий відбиток на 13 с.

Отже, Ф.Крчек багато зробив і у ділянці польської бібліографії, але свою мрію – створити історико-літературну бібліографію польських газет і журналів – не здійснив, бо вона була нереальною для однієї людини, навіть талановитої і дуже працездатної.

Ф.Крчек залишив значний творчий доробок, помітно збагативши слов’янську наукову скарбницю. Кожна його розвідка відзначалася сумлінним опрацюванням, приносила якісь нові подробиці, бо приступав він до всього з ґрунтовною підготовкою, “wyszkolony doskonale” у тайниках наукової методи і з ґрунтовним знанням кількох європейських мов³⁹. Багата і різноманітна творча спадщина Ф.Крчека свід-

³⁷ Krček Fr. Bibliografią w dodatku miesięcznego do “Gazety Lwowskiej” (1872–1873) i “Przewodnika naukowego i literackiego” (1873–1910) // Stulecie “Gazety Lwowskiej” (1811–1911). T.III. Cz.III. Lwów, 1914. 678 s.

³⁸ Urbańczyk St. Krček (Krczek) Franciszek. S.258.

³⁹ Hahn W. Dr. Franciszek Krček. Wspomnienie pośmiertne. S.372.

чить про те, що він ішов у ногу з вимогами часу. Професор О.Брюкнер, відзначаючи широту наукових інтересів Ф.Крчека, писав, що “Всяка односторонність була далекою для нього, він був не тільки філологом у хорошому старому значенні цього слова, цікавився одночасно словом і формою, старою і новою літературою, народною піснею і народним мистецтвом, усім польським і всім чеським, до того ж південнослов’янськими мовами і літературами. Він багато почав, на жаль, менше зміг завершити”⁴⁰. Т.Піні зауважив, що енциклопедичні знання доктора Францішка Крчека, добуті талантом і титанічною працею, залишилися незатребуваними. Варто подолати таку несправедливість і віддати вченому належну шану, згадуючи його ім’я у публікаціях і посилаючись на його численні праці.

**PROFESSOR FRANZISZEK KRČEK:
BIOGRAPHY AND SCIENTIFIC WORK
(1869–1916)**

Iraida GALENKO

L’viv Ivan Franko National University
1, Universytets’ka Str., L’viv, 79000
The Chair of General Linguistics

The rich and manifold creative legacy of Franziszek Krček linguist and literary scholar, ethnologist and translator, journalist and bibliographer, active participant of the scientific activity in L’viv (late XIX–early XX cc.) has been considered. His creative legacy that includes a wide range of studies on Polish linguistics, Czech Studies, Yugoslavistics and testifies his outstanding encyclopedic talent, is unfortunately forgotten.

Key words: F.Krček, biography, Slavic philology, Polish and Czech cultural contacts, history of Slavistics.

Стаття надійшла до редколегії 17.04.2001
Прийнята до друку 18.06.2001

⁴⁰ Brückner A. Krček F. S.264.